

proizvodno upućuje na otvorenost interdisciplinarnog obzora. Prošavši mnogobrojne i raznovrsne kušnje, esej je konačno priznat kao samostalna i ravnopravna forma ljudskog izražavanja. To nam potvrđuju i eseji o eseju eminentnih mislilaca poput Đerđa Lukača, Teodora V. Adornoa i drugih. Staviše, savremeno iskustvo eseja bez ostatka podrazumeva i stvaralačka iskustva romana, pesme, drame, egzaktnost naučne interpretacije i investiranje autentične sopstvene retorike. Tragalačka otvorenost esejističke svesti zahteva jedan izrazito univerzalni napor ljudskog duha na proizvodnoj praksi pisma i čitanja, intratekstualni napor samoulaganja u igru sveta. Poznavajući Hakslijeve romane i pesme a čitajući njegove eseje, ne možemo da se otmemo utisku da njegova literarna umešnost i intelektualna snaga više odgovaraju eseju i duhovnom opsegu u kojem on počiva, nego bilo kojem drugom književnom žanru. Hakslijeve naglašeno intelektualne osobine onemogućavale su ga da se dosledno i do poslednjeg daha upusti u neku čisto romanesknu ili pesničku pustolovinu, nego su ga neprestano gurale u vrtoglavu slast esejističkog diskurza. U to nas uveravaju niz delova iz njegovih romana, u čemu je možda i jedina njihova draž, koji zasebno čitani predstavljaju autonomne i visokovredne esejističke rezultate. No, izgleda da Haksli nije bio na pravi način svestan tog svog prikrivenog opredeljenja, te tako i nije mogao da isopni sve njegove zalihе i istinski postane »velikim majstorom« eseja i njegove istinske tragalačke otvorenosti. Sličnog je suda i Jovan Hristić kada u kratkom pogovoru knjizi veli: »Izgleda da je esej rod u kome se Haksli najviše osećao kao kod svoje kuće. Bio je — mogao je biti, tačnije rečeno — jedan od velikih esejista našeg vremena, da je više pažnje posvetio pisanju eseja i problemima eseja kao literarnog roda«.

Hakslijev esej je tipičan »engleski« esej. Neposredan, koji ne zaobilazi, najkraćim putem napada na stvar koju tematizuje, gotovo simplifikatorski pragmatičan, ali možda baš zbog toga sugestivan, Ali, i pored svoje strogosti, prepun neočekivanosti. Bogatu tradiciju eseja u Engleskoj (od Bekona preko Makolija do Virđžinije Vull i Tomasa Sternza Eliota) Haksli je umeo da iskoristi na pravi način. Pa ipak, jedini učitelj kojeg je priznavao bio je Montenj. »Kontrapunktno« kombinujući sva tri (po njegovoj sopstvenoj klasifikaciji) esejistička jezika, lični, objektivistički i apstraktni, on je ponekad u pojedinim svojim esejima zaista uspevao da, što se njega samog tiče, »izvuče ono najviše što je mogao iz sve tri sfere esejistike, nastojeći da kaže sve odjednom na način koji najpotpunije omogućuje kontrapunktnu istovremenost u umetnosti pisanja«. To su bili eseji u kojima se Haksli bavio temama iz muzike i slikarstva ili pisao, pak, o krajevima i predelima sveta u kojima je boravio, a manje oni koji su za svoj povod ili predmet imali neko književno pitanje. Ponesen, on se zalagao za ono što je smatrao »velikim i očiglednim istinama« u oblasti ljudskog duha. S druge strane, nije mu nedostajalo i jedno ezoterično osećanje koje je bilo povezano (o, paradoksal!) sa pisanim angažmanom u projektovanju socijalno srećnog i slobodnog ljudskog društva. I možda je baš ono što je najvaljanije kao iskustvo jedne »umetnosti pisanja« smešteno u ovom kolebanju između zanosa i zadržanosti, između jednog meskalinskog (po put crteža Anrija Mišoa) i antimeskalinskog podsticaja.

Konačno, parafrazirajući Hakslijeve reči iz teksta o biljnoj drogi *meskalin*, a što se tiče njegovih eseja, možemo ipak biti zadovoljni i zahvalni zbog doživljaja kroz koji smo minuli listajući ovim esejima i koji nam je jasnije očitovao »pravu prirodnu izazovu i potpuno uzvraćen odgovor« jedne esejističke svesti i esejističke prakse.

Jovica Aćin

ZORŽ PULE: »ČOVEK, VREME, KNJIŽEVNOST«

Nolit, Beograd, 1974.

Najznačajniji zatočnik tzv. ženevskog kritičkog kruga, Zorž Pule (a njemu se danas kao pripadnik iste škole pridružuje i Žan Starobinski čiju, relativno eklektičku no plodotvornu, kritičku koncepciju odlikuju, naravno, drukčiji elementi) zauzima po doslednosti i veličajnosti svoje kritičke avangure posebno mesto u ionako, moramo priznati, tesnom rasponu sazdanom od malog broja savremenih, istinski vrednih kritičkih poduhvata. Sa njegovim delom književna hermeneutika dobija snažan argument koji potvrđuje svakovrsnost njenih mogućnosti i njenu gotovo univerzalnu dalekosežnost koja premašuje granice. Puleova nesebična i iscrpna čitalačka strast kada je reč o delima koja tumači, opredeljuje i njegove sopstvene tekstove u toj meri da i njihovi čitaoci osećaju pravo duhovno zadovoljstvo dok ih čitaju, i nagnuti nad njima osećaju čitalački zanos koji ih prožima. Zorž Pule je od kritičarskog soja koji ume da čita i poštuje delo, ali ume i da piše. I stoga možemo da budemo srećni što se i na srpskohrvatskom pojavila knjiga njegovih probiranih tekstova sa predgovorom Sretena Marića. Utoliko pre, što su izabrane tekstove (iz Puleovih *Etudes sur le temps humain* I, II, III) prevodili naši najiskusniji prevodioci sa francuskog i što su svojoj posao valjano obavili.

Ukratko, ono čemu stremi Puleovo čitanje jeste »koincidencija dve svesti«, stvaralačke i kritičke. No, ni u kojem slučaju nije reč o pukom poistovećivanju, pre je u pitanju potraga za onim stanjem svesti pisca gde je ona još »čista svest« (ili je postala takvom), otvorena svest koja se preobražava u svest o mećemu. Utvrđivši taj trenutak, Pule sada svoju sopstvenu svest upućuje tragovima razvika ove »čiste svesti« onoga koji stvara. Potpuna predanost se okončava u gotovo tačnom podudaranju iskustva stvaralačke i iskustva kritičke svesti. Jedna svest se učitava/upisuje u drugu. Samo utoliko se o Puleovoj kritici svesti može govoriti kao o fenomenološkoj kritici, kritici koja pokušava da raskrije rađanje svesti u delu i da hodi stazama njenoga razvoja. Pule polazi od činjenice da »niko ne može otkriti svet a da istovremeno ne otkrije sebe kako otkriva svet«. I eto zadatka: kako funkcioniše stvaralačka svest od trena kada sebe sagleda u svom radu otkrivanja, opažanja sveta? Delo je otkriva sveta i otkriva jedne samosvesti. Na vaspostavljanju otkriva ove samosvesti stvaralačkog subjekta, ulazući u taj čin vaspostavljanja sebe samog i svoju svest, pregnanito radi Puleov kritički poduhvat. Razumevanje dela koje se postiže takvim postupkom, iako je najdublje-ostaje malog dometa. Staviše, ne odmiče dalje od granica same kritičke svesti. Jedna zagonetka se pretvara u drugu, hermetičke međe jednog jezika se prevode na hermetičke međe drugog. O uspehu tog »prevodenja« govore Puleove reči (iz teksta *Fenomenologija kritičke svesti* koji se, međutim, ne nalazi u izboru): »Delo živi sebe u meni. U izvesnom smislu, u meni ono sebe misli, čak sebe označava«. Logotetska svest pronalazi svoja značenja u hermeneutskoj, u punoj imanenciji se zbiva razgovor pathosa i logosa.

I pored tako neuporedivo visokog zahteva kojeg preda se postavlja Puleova hermeneutička intuicija (čije korene lako otkrivamo u Šlajermaherovim i Diltajevim postavkama), naime razumeti delo postupkom pune identifikacije svesti, ona ne može a da ne upadne u zamku tzv. hermeneutičkog kruga. Pitanje hermeneutičkog kruga kada je reč o Puleovoj kritici (za koju on sam veli da jedina »prava kritika« i jedino moguća) postaje, neosporno, jedno od ključnih pitanja koja određuju unutrašnji udes »koincidencije dve svesti«. Jer, konačno, šta nas uverava da je »koinciden-

INDEKS KNJIGA

Oldos Haksli: »ESEJI«

Nolit, Beograd, 1974.

Posle niza prevoda gotovo svih značajnijih Hakslijevih romana na srpskohrvatski, dobili smo u Nolitovoj biblioteci »Mala knjiga« i izbor (Jovan Hristić) njegovih eseja u korektnom prevodu Gordane Mitrović-Omčikus. Oldos Haksli (*Aldous Huxley*, rođen u Engleskoj 1894. a preminuo u Kaliforniji 1963. godine), kosmopolita i poznavalac mnogih kultura, ogledao se, pored romana i pripovedaka, uspešno i u drugim književnim žanrovima. Poezija, eseji, putopisi, biografije. Sve u svemu, za života je objavio preko četrdeset različitih naslova.

Ukoliko dozvolimo da se esej kao literarni rod malo menjao po svojoj suštini i formi, počev još od Montenjegov klasičnog ali, čini se, zasada nenadmašenog poduhvata (pa i dalje, setivši se Platonovih *Dijaloga* kao prvih korena), neosporno je da je rasla i razvijala se svest o njemu kao mogućnosti spisateljske i mislilačke prakse čiji su potencijali u neprekidnoj ekspanziji. U početku diferencirajuća a zatim integrirajuća, ova esejistička svest postala je danas, možda, jedinom svešču koja